

Risto Alapuro

* 28.4.1944 † 6.12.2022

Helsingin yliopiston sosiologian emeritusprofessori Risto Alapuro kuoli itsenäisyyspäivän iltana vuonna 2022 Helsingissä pitkäaikaiseen sairauteen 78-vuotiaana. Hän teki merkittävän, yli 50-vuotisen uran tutkijana, opettajana ja professorina Helsingin ja Jyväskylän yliopistoissa. Alapuro oli Suomen tunnetuimpia sosiologeja ja historiallisen, poliittisen ja vertailevan sosiologian uranuurtaja.

Alapuro aloitti yliopisto-opinnot Helsingin yliopistossa vuonna 1964 valmistuen valtiotieteiden maisteriksi 1967 ja tohtoriksi 1973. Väiteltään hän toimi Helsingin yliopistossa tutkijana ja opettajana sekä Suomen Akatemian nuorempana ja vanhempana tutkijana. Jyväskylän yliopiston sosiologian professorin virkaan Alapuro nimitettiin vuonna 1986. Helsingin yliopiston professoriksi hän tuli vuonna 1991. Hän toimi akatemiaprofessorina vuosina 2005–2009 ja jäi eläkkeelle vuonna 2010.

Alapuron kansainvälinen suuntautuminen ilmeni hakeutumisenä pitkiin tutkijavierailuihin. Hän oli stipendiaattina Michiganin yliopistossa vuosina 1973–1974 ja tutkijana Pariisiin École des hautes études en sciences socialesissa 1980–1981, Suomen historian ja kulttuurin vierailevana professorina Pariisiin yliopistossa (III)

1985–1987 ja 1999–2000. Moskovassa ja Leningradissa hän oli vierailevana tutkijana 1990–1991.

Alapuron väitöskirja *Akateeminen Karjala Seura. Ylioppilaslaike ja kansa 1920- ja 1930-luvulla* on perusteellinen kuvaus AKS:n ideologiasta, toiminnasta ja jäsenistöstä. Teos herätti huomiota ja sen historiallissosiologinen tutkimusote toimi myöhemmin esikuvana monille tutkijoille.

Alapuro osallistui myös sosiologian perusoppikirjojen kirjoittamiseen. Hän oli yhtenä toimittajana ja kirjoittajana vuonna 1973 ilmestyneessä teoksessa *Suomalaisen sosiologian juuret* ja sen toisessa painoksessa *Suomalaisen sosiologian historia* vuonna 1992. Hän oli yksi toimittajista ja kirjoittajista myös vuonna 1980 ilmestyneessä oppikirjassa *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*. Sen neljäs uudistettu painos ilmestyi 1985.

1980-luvulla Alapuro aloitti keskeisten yhteiskunnallisten järjestöjen, kansanliikkeiden ja kansakuntien synnyn aiheuttamien muutosten tutkimisen. Vuonna 1987 hän julkaisi tutkimusalueen suomalaisen perusteoksen *Kansa liikkeessä* yhdessä Ilkka Liikasen, Kerstin Smedsin ja Henrik Steniuksen kanssa. Myöhemmin hän jatkoi tämän aihealueen käsittelyä ana-

lyyseillä muista Pohjoismaista ja kehityksestä Venäjällä.

Kansainvälisen maineensa Alapuro loi kansalaissotaa koskevalla, Yhdysvalloissa vuonna 1988 ilmestyneellä teoksellaan *State and Revolution in Finland*. Tutkimuksen kohteena ovat erityisesti vallankumouksyrityksen rakenteelliset ja ideologiset edellytykset. Suomen kehitystä verrataan itäisen Euroopan vallankumousliikkeisiin. Kirja ilmestyi suomeksi vuonna 2017 Alapuron pojan, Mikko Alapuron, käännöksenä. Risto Alapuro kirjoitti suomennokseen jälkikirjoituksen, jossa hän arvioi teosta, sen virikkeitä ja vastaanottoa. Hän kertoo, että kirjan synnyn kannalta stipendiaattivuosi Michiganin yliopistossa oli ”onnenpotku”. Historiallisen sosiologian suuret nimet Charles Tilly ja Immanuel Wallerstein tulivat siellä tutuiksi. Kirja teki Alapurosta kansainvälisesti tunnetun historiallisen ja vertailevan sosiologian edustajan.

Historiallisen makrososiologian ohella Alapuro oli kiinnostunut myös mikrohistoriasta ja yksilöiden sosiaalisten verkostojen tutkimuksesta. Vuonna 1994 ilmestynyt tutkimus *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933* analysoi yhden kunnan, Huittisten, sosiaalista rakennetta ja eri ryhmien reaktioita taloudellissosiaalisiin muutoksiin, niiden toimintaan kansalaisodassa ja itsenäisen Suomen rakentamisessa.

Alapuron analyysit historian makro- ja mikrotasoisista ilmiöistä ja kehityskuluista lähensivät historia- ja yhteiskuntatieteitä. Alapuron välittävä vaikutus historian ja sosiologian suhteeseen käy hienosti ilmi hänelle omistetussa juhla- ja muistokirjassa *Between Sociology and History: Essays on Microhistory, Collective Action, and Nation-Building* (2004).

Vaikutteet sosiaalisten verkostojen tutkimiseen tulivat Ranskasta yhteistyössä mikrohistorioitsija Maurizio Gribaudin ja hänen tutkimusryhmänsä kanssa. Alapuro osallistui Gribaudin johtamaan laajaan eurooppalaiseen tutkimushankkeeseen ja toi ammattiryhmien verkostojen tutkimuksen suomalaiseen sosiologiaan. Yhdessä ryhmänsä kanssa hän tutki ammattiryhmien verkostoja eri maissa. Tästä tutkimussuuntauksesta valmistui Alapuron ohjauksessa useita väitöskirjoja. Tutkimusyhteistyö erityisesti Markku Lonkilan kanssa jatkui pitkään.

Venäjä oli yksi Alapuron keskeisistä tutkimuskohteista. Hän julkaisi useita venäläisen yhteiskunnan ongelmia kuvaavia artikkeleita ja toimitti yhdessä Oleg Kharkhordinin kanssa vuonna 2011 teoksen *Political Theory and Community-Building in Post-Soviet Russia*.

Viimeiseksi Venäjää koskevaksi julkaisuksi jäi vuosien 1990–1991 vierailun aikana syntyneiden päiväkirjojen toimittaminen teokseksi *Vallankumouksessa. Moskovan päiväkirjat 1990–1991*. Teos ilmestyi vuonna 2021.

Neuvostoliiton murtumisen lisäksi Alapuro seurasi 1980–90-lukujen taitteessa kiinteästi toista lähinaapuria, Viroa, ja teki merkittävää yhteistyötä virolaisten kollegojen kanssa. Alapuro oli mukana järjestämässä suomalaisissa yliopistoissa luentoja Viron poliittisista liikkeistä. Yhdessä virolaisten tutkijoiden kanssa Alapuro tutki postkommunistisen Viron kansalaisyhteiskuntaa mikronäkökulmasta.

2000-luvun taitteessa Alapuro suuntautui verkostoista takaisin kansalaisyhteiskuntien makro- ja mikrotason prosesseihin ja kehitykseen. Ensimmäisen akatemiahankkeen ja sen jälkeen akatemiaprofessorin turvin Alapuro perusti uuden tutkimus-

ryhmän, koordinoi pohjoismaista yhteistyötä ja avasi uusia väyliä tutkimusyhteistyöhön Ranskassa. Näistä hankkeista syntyi muun muassa Henrik Steniuksen kanssa toimitettu teos *Nordic Associations in a European Perspective: European Civil Society* (2010). Samana vuonna valmistui Alapuron ohjauksessa kaksi väitöskirjaa, jotka jatkoivat hänen tutkimusohjelmansa kansalaisyhteiskunnan ja demokratian edellytyksistä. Kansalaisyhteiskuntatutkimuksessa virisi merkittävää uutta yhteistyötä ranskalaisen sosiologian kanssa Alapuron kohdattua Laurent Thévenot'n, ranskalaisen pragmatismien keskeisen vaikuttajan. Thévenot'n, Alapuron ja tutkimusryhmän yhteistyön seurauksena oikeuttamisteoria ja Thévenot'n sitoumusten sosiologia on saanut kantavuutta suomalaisessa poliittisessä sosiologiassa.

Alapuro oli mukana toimittamassa lukuisia teoksia. Hänen artikkelituotantonsa oli runsaslukuinen ja hyvin monipuolinen. Artikkeleita ja kirjoituksia ilmestyi kaikkiaan kuudella eri kielellä. Suomenkielistä, kansallista politiikkaa, älymystöä ja yhteiskunnallista ajattelua luotaavista artikkeleista hän kokosi vuonna 1997 kirjoituskokoelman *Suomen älymystö Venäjän varjossa*.

Risto Alapuro oli pidetty professori. Hän ohjasi joukon korkeatasoisia väitöskirjoja vaatimalla huolellista perehtymistä kirjallisuuteen, käytettyjen aineistojen perusteellista analysointia ja tukemalla tekijöitä tinnimättömästi. Ohjauksuhteet johtivat usein elinikäiseen ystävyyteen. Monista hänen oppilaistaan tuli professoreita. Lukuisat kol-

legat arvostivat Alapuron rakentavaa ja hyväntahtoista, ihmiset huomioivaa otetta niin opetuksen kuin yliopiston hallintotekniikoiden parissa.

Alapuro oli kysytty asiantuntija tieteellisissä lehdissä, väitöskirjojen esitarkastajana ja vastaväittäjänä sekä asiantuntijana professorien virkojen täytössä. Sosiologia-lehden päätoimittajana hän toimi 1979–1980. Alapuro kuului Koneen Säätiön hallitukseen vuosina 1995–2014. Suomen Historiallisen Seuran jäseneksi hänet kutsuttiin 1980. Academia Europaean jäsen hän oli vuodesta 1998. Suomalaisen Tiedeakatemian jäseneksi hän tuli vuonna 1993.

Risto Alapuron ykkösharrastus oli koripallo koulupojasta eläkevuosiin. Hän pelasi pitkään Helsingin Jyryssä ja myöhemmin Suomen 70-vuotta täyttäneiden maajoukkueessa sekä seurasi intensiivisesti Suomen maajoukkueen otteluita. Viimeisin maajoukkueen kannustusmatka suuntautui syksyllä 2022 Prahaan. Koripallon lisäksi Alapuro oli intohimoinen elokuvaharrastaja ja osallistui monet kerrat Sodankylän elokuvajuhlille. Vapaa-aikaan kuuluivat myös kaunokirjallisuus ja musiikki. Hän rakasti pitkiä iltoja hyvässä seurassa ja viihtyi Pariisissa, josta tuli vuosien saatossa toinen kotikaupunki.

Keskustelutoverina ja ystävänä Risto oli auttavainen, älykäs, monipuolinen, hienotunteinen ja ystävällinen. Häntä jäivät kaipaamaan elämäkumppani Dominique Pelou, pojat Aappo Kähönen ja Mikko Alapuro sekä suuri joukko työtovereita ja ystäviä.

*Matti Alestalo, Eeva Luhtakallio
ja Hannu Uusitalo*